

Békés Csaba

A BRIT KORMÁNY ÉS AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM

A brit kormánynak a magyar forradalommal kapcsolatos szerepét akkor tudjuk megfelelően értékelni, ha megvizsgáljuk, milyen tényezők határozták meg Nagy-Britannia Kelet-Európa-politikáját a hidegháború kezdetétől 1956-ig eltelt időszakban. Még pontosabban azt, hogy a negyvenes évek végére a szovjet birodalomba betagozódott „csatlós államok” hol helyezkedtek el a második világháború utáni brit külpolitika koordinátarendszerében .

NAGY-BRITANNIA ÉS A CSATLÓS ÁLLAMOK AZ ÖTVENES ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

A brit külpolitika hagyományos prioritásai ezekben az években lényegében változatlanok maradtak. Nagy-Britannia így továbbra is elsősorban a Földközi-tenger térségében, a Közel-Keleten, Délkelet-Ázsiában és Afrikában igyekezett befolyását kiterjeszteni, vagy legalább korábbi pozícióit megőrizni. Az, hogy Kelet-Közép-Európát nem számították a brit politika számára fontos régiók közé, korántsem a térség szovjetizálásának az eredménye volt. A második világháborút megelőző évtizedekben ezekben az országokban jelentős angol befektetések valósultak meg, így nem lebecsülhető brit gazdasági érdekeltségek léteztek a térségben; Kelet-Közép-Európa mégsem vált a brit érdek(lődési)-szféra részévé.

Az ötvenes évek első felében készült angol külügyi iratok vizsgálatára alapozva egyértelműen kijelenthetjük, Nagy-Britanniának ebben az időszakban nem volt külön Kelet-Európa-politikája: a csatlós országokkal kapcsolatos elképzelések és lépések mindig szigorúan alárendelődtek a brit–szovjet viszonyoknak. Ilyen politika kidolgozása ellen hatott az is, hogy a második világháború utáni években, a kétpólusú világrend kialakulásának idején egyre nyilvánvalóbbá vált, a kelet–nyugati viszony alakításában nyugati részről az Egyesült Államok fog döntő szerepet játszani.

Ami a csatlós országokkal szemben tanúsítandó magatartást illetően mégis körvonalazható a brit külügyi dokumentumok alapján, az sokkal inkább valamiféle *passzív politikának* nevezhető, vagyis olyan normarendszernek, amely aktív politikai elképzelések megfogalmazása helyett azt deklarálja, hogy a brit kormány mit és miért nem tart kívánatosnak az országok ezen adott csoportjá-

val kapcsolatban. Ennek a passzív politikának a fő alapelvei a következőképpen foglalhatók össze:

1. A csatlós kormányok nem népképviselői jellegűek, tehát illegitímek, amelyeket külső erő juttatott hatalomra és amelyek népeik többségének sem bizalmát, sem támogatását nem élvezik.

2. Nagy-Britannia hosszú távon abban *bizik*, hogy egyszer majd a csatlós kormányokat szabadon választott és a Szovjetuniótól független kormányok fogják felváltani.

3. A brit kormány *ne tegyen* semmi olyat, ami bátoríthatná, vagy erősíthetné a kelet-európai bábkormányokat, vagy ami politikájuk elismeréseként értelmezhető.

4. Ezen politika megvalósításának egyetlen módja a hivatalos kapcsolatok olyan *minimális szintre* korlátozása, amely még összeegyeztethető a diplomáciai viszony és formálisan korrekt kapcsolatok fenntartásával.

5. Szükséges ugyanakkor, hogy a brit kormány különbséget tegyen a csatlós országok kormányai és népei között. Az angol propaganda, elsősorban a BBC révén, biztosítsa a nyugati világ jóakaratóról és baráti szándékairól a csatlós országok népeit és igyekezzen életben tartani ezen népek szabadságvágyát.¹

A Sztálin halálát követően megindult, és az 1955 júliusában megtartott genfi csúcstalálkozó után felerősödött nemzetközi enyhülési folyamat hatására a Foreign Office-ban is felmerült, hogy változtatni kellene az addigi brit Kelet-Európa-politikán. 1955 októberében Sir John Ward külügyi államtitkár-helyettes egy memorandumot terjesztett Harold Macmillan külügyminiszter elé, amelyben arra tett javaslatot, hogy a brit kormánynak bizonyos mértékben módosítania kellene a csatlós országokkal kapcsolatos tartózkodó politikáját. Az indítvány alapja a következő elképzelés volt: amennyiben Nagy-Britannia szorosabb kapcsolatokat épít ki a kelet-közép-európai államokkal, ez megteremti annak a lehetőségét, hogy a csatlós kormányokat a Szovjetuniótól kevésbé függő politika kialakításának irányában befolyásolják. Moszkvától való eltávolodásuk végső soron csökkentené ezen országok nem jelentéktelen hozzájárulását a szovjet katonai potenciálhoz is, megnehezítve ezáltal a szovjet gazdasági és politikai behatolást az afrikai és ázsiai fejlődő országokban, és mindeneelőtt a Közel-Keleten.²

A javaslatot a külügyminiszter elutasította, mert, mint kifejtette: „Angliának nem kell foglalkoznia Romániával, Bulgáriával és Magyarországgal, vagy akár Csehszlovákiával, mivel ezekkel az országokkal kapcsolatban nincsenek fontos érdekeink. Lengyelország azonban más kategóriába tartozik: ha a két német állam egyesülése bekövetkezne, Kelet-Európában Lengyelország lenne az az ország, ahol a nyugati befolyás újbóli megalapozására a legnagyobb esély lenne.”³

Ennek megfelelően Macmillan arra adott megbízást, hogy vizsgálják meg, milyen lehetőségek vannak a Lengyelországgal szembeni külön politika kidolgozására. A vizsgálat nem járt a várt eredménnyel, mert hamar kiderült, hogy a kapcsolatok fejlesztése terén nagyon kevés olyan lehetőség van, ami politikai szempontból nem kifogásolható, és ami ugyanakkor nem követel komolyabb anyagi áldozatot.⁴ Ennek ellenére az ekkor megállapított prioritás, vagyis hogy a brit politika a kelet-közép-európai országok közül lényegében egyedül Lengyelországnak tulajdonít fontosságot, 1956 októberéig érvényben maradt.

1956 januárjától a Foreign Office-ban számos olyan újabb javaslat született, amely a csatlós országokkal szembeni politika felülvizsgálatát és pozitív irányú módosítását sürgette; a döntés meghozatalát azonban végül a szovjet vezetők áprilisban esedékes látogatása utánra halasztották. Hruscsov és Bulganyin angliai útja precedens nélküli eseménynek számított a kelet–nyugati kapcsolatok történetében, ami a nyugati világban érthetően rendkívül nagy érdeklődést váltott ki. A látogatás előkészítésének során a brit politikusok azt tevézték, közlik a szovjet vezetőkkel, hogy szerintük a csatlós országok bábkormányainak létezése az európai feszültség fennmaradásának egyik fő oka. Ezért megpróbálták elérni, hogy a csatlós államok kérdését is vegyék fel a tárgyalások napirendjére, ezt azonban a szovjetek ugyanolyan határozottan elutasították, mint egy évvel korábban a genfi csúcstalálkozón.⁵

A brit politikában a szovjet vezetők látogatását követően felerősödtek az addiginál rugalmasabb Kelet-Európa-politikát szorgalmazó vélemények. Ennek alapvetően két oka volt: az egyik, hogy a brit politikusok 1956 nyarán már nem hagyhatták figyelmen kívül azokat a jelentős politikai változásokat, amelyek az SZKP XX. kongresszusa utáni időszakban számos kelet-közép-európai országban bekövetkeztek. A másik pedig, hogy Hruscsov és Bulganyin angliai látogatását követően a csatlós kormányok – alighanem moszkvai sugallatra – összehangolt akcióba kezdtek, és ők álltak elő olyan javaslatokkal, amelyeknek célja szorosabb államközi kapcsolatok kialakítása, valamint a csereprogramok volumenének radikális növelése volt; erre a kihívásra pedig a brit kormánynak valamilyen módon megint csak válaszolni kellett.⁶

Egy új Kelet-Európa-politika kialakítása azonban korántsem bizonyult egyszerű feladatnak, mivel a fent említett motiváló tényezők mellett a brit kormánypolitikusoknak számos olyan megfontolást is figyelembe kellett venniük, amelyek e politika módosítása ellen hatottak, vagy legalábbis azt lényegesen megnehezítették. A csatlós államokkal kapcsolatos alapvető dilemmák a következők voltak: Nagy-Britannia hosszútávú célja továbbra is „a szabadság és a függetlenség helyreállítása” ezekben az országokban, amire az európai status quo elfogadásán alapuló aktuális brit külpolitika mellett csak akkor van esély, ha a brit kormány erősíti kapcsolatait a jelenlegi kelet-európai kormányokkal, és a brit befolyás növelése érdekében maximálisan igyekszik kihasználni az enyhültebb nemzetközi légkör által biztosított lehetőségeket. Mindezt azonban a csatlós országok népei és a kelet-európai emigráns körök egyaránt a kelet-európai népek szabadságának az elárulásaként értékelhetnék, olyan politikaként, amely a kapcsolatok fejlesztése révén éppen hogy a kommunista rendszerek fennmaradásához járul hozzá.⁷

Nem volt kevésbé ellentmondásos a nemzeti kommunizmus kategóriájával kapcsolatos angol álláspont sem. 1956. július közepére a Foreign Office-ban általánosan elfogadottá vált az a nézet, hogy miután Titónak sikerült elfogadtatnia a szovjetekkel a szocializmushoz vezető különböző utak elméletét, sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a kelet-európai országokban a nagyobb függetlenség és belső szabadság eléréséhez a jugoszláv típusú nemzeti kommunizmus fog modellt szolgáltatni, nem pedig a nyugati parlamenti demokráciák.⁸ Ennek megfelelően ettől kezdve *kívánatosnak* minősítették a kelet-európai liberalizáló-

dásnak a nemzeti kommunista tendenciák által való előmozdítását, vagy más szavakkal, helyeselték a nemzeti kommunista tendenciák erősítését az ez úton remélt liberalizálódás érdekében. A magyar forradalom kitöréséig azonban nem született döntés arról, hogy a brit kormány *támogassa-e* egyértelműen ezeket a törekvéseket. Ugyanakkor egy a NATO számára 1956. október 11-én készült Foreign Office-memorandum határozottan leszögezte, hogy míg a csatlós országokban a *nemzeti* kommunizmus megfelelő alternatíva lehet a *szovjet* kommunizmussal szemben, Afrika és Ázsia fejlődő országaiban Nagy-Britannia semmiképpen sem támogatja a nemzeti kommunizmus ideológiáját. A brit érdekek szempontjából a nemzeti kommunizmus térhódítása csupán annyiban tekinthető kívánatosnak, amennyiben az a szovjet–kínai blokk gyengítését eredményezi – szólt a kategorikus összegzés.⁹

Ennek szellemében a memorandum végül azt konstatálta, hogy a brit befolyás növelésére fordítható pénzüsszegek elosztásánál nem a csatlósok, hanem az afrikai és ázsiai fejlődő és el nem kötelezett országok élveznek prioritást, ahol a cél az erősödőben lévő szovjet befolyás növekedésének megakadályozása, illetve visszafordítása.¹⁰

Selwyn Lloyd, az új külügyminiszter 1956 júliusában értekezletet hívott össze, ahol a Foreign Office vezető tisztviselői a kelet-európai országokkal fenntartott kapcsolatok esetleges módosításának problémakörét vitatták meg. A korábbiakhoz képest itt is csak annyi előrelépés történt, hogy ezúttal elhatározták, a csatlósokkal szembeni új politika kidolgozása előtt a nyugati álláspontot egyeztetni kell az Egyesült Államok kormányával.¹¹ A tervek szerint erre október végén került volna sor, amikor e célból egy amerikai delegációt vártak Londonba. 1956 júniusában a NATO-ban is megindult egy olyan folyamat, amelynek célja az átalakulóban lévő kelet–nyugati viszony alapján a kelet-európai államokkal szembeni új politika kialakítása, illetve összehangolása volt. A több hónapig tartó bizottsági egyeztető munka eredményeként létrejött helyzetelemző memorandumot, amelyről utólag megállapították, hogy az előterjesztés alábecsülte a titoizmus szerepét a térségben, a NATO Tanácsa végül október 24-én, immár alaposan megváltozott nemzetközi helyzetben tárgyalta.¹²

Összegzésül: 1955 októberétől a Foreign Office-ban kétségtelenül megfigyelhető olyan törekvés, amelynek célja a csatlós országokkal szembeni merev, elutasító magatartás feladása, és helyette a megváltozott viszonyokhoz jobban alkalmazkodó, rugalmasabb, pragmatikusabb Kelet-Európa-politika kidolgozása volt, azonban az erre irányuló lépések és kísérletek mindvégig nagyon határozatlanok és tétovázóak maradtak. A memorandumokból, tervezetekből egy olyan politika körvonalai bontakoznak ki, amely a *nem kormány szintű* kulturális, sport és kereskedelmi kapcsolatok terén lehetővé tette volna az együttműködés bizonyos mértékű bővítését,¹³ 1956 októberében azonban még egy ilyen óvatos, rendkívül fontolva haladó új irányvonal kialakítása is csupán a tervezés fázisában volt.

Mindezek alapján kijelenthetjük, a brit kormány nemcsak hogy nem játszott szerepet a magyar forradalom előkészítésében, hanem – bár Lengyelországban elképzelhetőnek tartottak a poznanéhoz hasonló újabb zavargásokat – a budapesti események híre teljes meglepetésként érte a londoni külügyminisztériu-

mot. Habár az országban bekövetkezett politikai változások hatására Magyarország időközben átvette a második helyet Csehszlovákiától a Foreign Office kelet-európai prioritás-listáján, egy jelentés, amely közvetlenül a forradalom előtt, október 16-án a csatlós államokról készült, még mindig úgy ítélte meg, hogy „az a társadalmi nyomás, amely oly jelentős sajátossága a lengyelországi helyzetnek, úgy tűnik, Magyarországon szinte nem létezik”.¹⁴

Mielőtt azonban rátérnék arra, hogy Londonban mindezek után hogyan reagáltak a magyarországi eseményekre, és miként értékelték azokat, röviden érdemes megvizsgálni a magyar forradalom és a vele párhuzamosan lezajlott közel-keleti válság között néhány olyan új összefüggést, amely a legújabb kutatások eredményeként vált ismertté.

A SZUEZI VÁLSÁG ÉS A MAGYARORSZÁGI FELKELÉS

A magyar forradalom történetével foglalkozó kutatók a feltűnő időbeli egybeesés miatt régóta keresik a választ arra a kérdésre, vajon október 22. és 24. között a franciaországi Sèvres-ben megtartott titkos tárgyalásokon *befolyásolta-e* a magyarországi felkelés kitörésének híre a szuezi akcióra készülő angol, francia és izraeli politikusokat, amikor az Egyiptom elleni támadás időpontjában meggyeztek. A szuezi válság történetét feldolgozó legújabb publikációk és forrásközlések¹⁵ alapján ma már csaknem teljesen biztosra vehetjük, hogy az Egyiptom elleni izraeli támadás időpontját (október 29.) feltételesen már a sèvres-i találkozó első napján, tehát október 22-én kitűzték. (Egy esetleges októberi időpont már korábban, a franciák és az izraeliek között szeptember végén Saint Germainben megtartott találkozón is felmerült.) Ez azt jelentette, hogy amennyiben az angoloknak és a franciáknak a tárgyalások során sikerül rávenniük az izraelieket, hogy *egyedül* indítsanak támadást Egyiptom ellen, akkor az izraeli támadás után két nappal a két nyugati hatalom hajlandó lesz „békéltető” fellépve csatlakozni a főként Nasszer megbuktatását célzó akcióhoz.

Az egyelőre még feltételes időpont megállapításakor az angol és a francia külügyminiszter lépett fel sürgetőleg; ők azt szerették volna, ha az izraeli támadás *minél előbb* bekövetkezik. Ennek oka azonban *nem* az a feltételezés volt, hogy a Szovjetunió el lesz foglalva a magyarországi eseményekkel, ahogyan azt ma is sokan gondolják, hiszen a magyar forradalom kitörése csak másnap, október 23-án következett be. A néhány nappal korábban, október 19-én kirobbant lengyel válság viszont befolyásolhatta bizonyos mértékben az időzítést, mint ahogy erre találhatók is utalások az izraeli forrásokban. De a sietség igazi és legfontosabb oka kétségtelenül az volt, hogy mind az angol, mind pedig a francia expedíciós haderő ekkor már jó ideje készültségben volt, és várta a politikai döntést az Egyiptom elleni akció megkezdésére; ezt a készültséget pedig már nem lehetett hosszabb ideig fenntartani.

Az izraeli vezetés két fő szempontot akart érvényesíteni: az egyik, hogy a támadást az angolokkal és a franciákkal együtt kezdjék el, a másik pedig, hogy a Nasszerrel való leszámolásra még az amerikai elnökválasztás időpontja, azaz november 6. előtt kerüljön sor. Ben Gurion miniszterelnök azért ragaszkodott

ehhez a koncepcióhoz, mert – naplója tanúsága szerint – arra a meglepő következtetésre jutott, hogy Eisenhower, akit újra fognak választani, a szovjetekkel érdekszférákra kívánja osztani a világot, és az osztozkodásnál a Közel-Keletet a Szovjetunióknak szánja.

A sèvres-i titkos tárgyalások eredményeit összegző jegyzőkönyv aláírására végül október 24-én került sor. Ebben az izraeli támadás napjaként változatlanul október 29-ét jelölték meg, tehát a magyar forradalom kitörésének ténye, illetve híre semmit sem változtatott a kidolgozott forgatókönyvön, a felkelés hatására – korábbi interpretációkkal ellentétben – *nem hozták előre* a szuezi akció időpontját. Az elérhető források alapján még az is kétséges, hogy a tárgyalások utolsó napján, 24-én, amikor a budapesti események híre már eljuthatott a tárgyaló felekhez, egyáltalán szóba került-e Magyarország kérdése. Ben Gurion naplója szerint ugyanis ő csak hazatérése után, 25-én délben értesült a magyar forradalomról és arról, hogy a szovjet csapatok már le is verték a felkelést.

Az elmúlt években kutathatóvá vált angol levéltári források vizsgálata a két párhuzamos válság között egy további lényeges összefüggésre is rávilágít. A szuezi akcióban való brit részvétel miatt Sir Pierson Dixon, Nagy-Britannia ENSZ-képviselője nemcsak amerikai kollégája, Henry Cabot Lodge állandó és erőteljes nyomásának volt kitéve, de szembesülnie kellett az ENSZ-tagországok többségének elítélő véleményével is. Dixon, akit előzetesen nem informáltak az angol–francia–izraeli közös hadjáratról, kezdettől fogva ellenezte azt, és figyelmeztette kormányát, hogy az akció Nagy-Britannia általános elítéléséhez és elszigetelődéséhez fog vezetni. November 4-én, az újabb magyarországi szovjet intervenció hírére reagálva arra hívta fel a figyelmet, hogy a szovjet beavatkozás csak megerősíti az ENSZ-tagállamok amiatti felháborodását, hogy nagyhatalmak kis országok ellen erőt alkalmaznak, s ez tovább rontja majd Nagy-Britannia helyzetét a közel-keleti válságról folytatott vitában.¹⁶ A következő napon pedig, amikor az angol–francia légierő már ötödik napja bombázta Egyiptom katonai objektumait, és amikor a Szezi-csatorna övezetében megkezdődött a partraszállás, Dixon drámai hangú táviratban közölte Selwyn Lloyd külügyminiszterrel, hogy amennyiben a hadműveleteket nem szüntetik be haladéktalanul Egyiptomban, Nagy-Britannia „ugyanolyan súlyos megítélés alá fog esni, mint a Budapestet bombázó oroszok. Nem tudom, hogyan érvelhetünk meggyőzően az ellen, hogy az oroszok Budapestet bombázzák, ha közben mi magunk Kairót bombázzuk” – írta Dixon.¹⁷ Ez a távirat – a döntő jelentőségű amerikai gazdasági és politikai nyomás mellett – angol történészek szerint is hozzájárult ahhoz, hogy másnap, november 6-án Eden a hadműveletek leállítására mellett döntött.¹⁸

A BRIT KORMÁNY REAGÁLÁSA A MAGYAR FORRADALOMRA¹⁹

A felkelés híre a londoni külügyminisztériumot teljes meglepetésként érte, annak ellenére, hogy a budapesti angol követségtől folyamatos és rendkívül alapos tájékoztatást kapott a magyarországi eseményekről. A kezdeti teljes bizonytalanság és tanácstalanság után október 25-én felmerült, hogy ki kellene

adni valamiféle hivatalos nyilatkozatot, ám a minisztérium vezetése végül úgy döntött, hogy erre egyelőre nincs szükség, mivel a magyarországi helyzet még túlságosan képlékeny.²⁰ Mégis, ugyanezen a napon a Foreign Office Északi osztályán, ahol a Szovjetunió mellett a kelet-közép-európai országok ügyeivel is foglalkoztak, megszületett az első „belső használatra” szolgáló értékelés, amelynek célja a be nem avatkozási politika deklarálása volt. Annak ellenére, hogy a budapesti brit követség ekkorra már sok olyan telefonhívást kapott, amelyben angol fegyveres segítséget kértek a felkelők számára, és ilyen elképzelések időközben Angliában is megfogalmazódtak, a feljegyzés leszögezte: a brit kormány „álláspontja szerint a lengyelországi és a magyarországi események ezen országok kizárólagos belügyét képezik, amelybe más országoknak nem szabad beavatkozniuk.”²¹ Ennek az álláspontnak az alapját az a meglehetősen realista felfogás képezte, hogy a kelet-európai eseményekbe történő nyugati beavatkozás minden bizonnyal a Szovjetunióval való háborúhoz vezetne; ezt Hruscsov 1956. áprilisi angliai látogatása alkalmával közölte is vendéglátóival. Az angolok ezt természetesen mindenképpen el akarták kerülni, emellett a brit politika célkitűzései között, mint láttuk, még a propaganda szintjén sem szerepelt a „csatlós államok” felszabadítása.

A Foreign Office meglehetősen nehezen követte a gyorsan változó magyarországi fejleményeket, noha Leslie Fry, a budapesti angol követ és felkészült stábjának mindent megtettek annak érdekében, hogy a Külügyminisztérium megbízható információkat kapjon az eseményekről. Nemcsak a katonai attasé és más követségi alkalmazottak járták a várost hírekért, hanem a harcok csillapodásával maga a követ is meglátogatta a korábbi összecsapások egy-egy színhelyét. A Londonba továbbított információ egy része maguktól a felkelőktől származott, akik időről időre felkeresték a követséget, hogy tájékoztatást adjanak az eseményekről és/vagy fegyvert, lőszert, illetve más segítséget kérjenek. Mivel azonban a brit külügyminisztérium a kezdetektől érvényesített be nem avatkozási politikája alapján budapesti követségét rendkívüli óvatosságra intette, ilyen vagy bármilyen segítségről természetesen szó sem lehetett. Sőt, a követség a fegyveresekkel való kapcsolattartás során még a felkelés iránti nyilvánvaló szimpátiája kifejezésének is csak akkor adott hangot, ha nagyon muszáj volt, és akkor is nagyon burkolt formában. A felkelőkkel folytatott megbeszéléseken a követ vagy munkatársai legtöbbször csupán annyit ígértek, hogy az információkról, kérésekről azonnal tájékoztatják a brit kormányt. Ez így is történt, a Foreign Office pedig a használhatónak tartott híreket azonnal továbbította a BBC-nek, melynek adásaiban azután azok többnyire mint budapesti, bécsi vagy belgrádi angol újságíróktól származó információk szerepeltek. Mindezt nagyban elősegítette az a szerencsés körülmény, hogy az angol követség, eltérően a többi nyugati külképviselettől, rendelkezett saját rádiótávíró készülékkel is. (Az amerikaiak még 1950-ben önként leszerelték az ilyen berendezésüket, hogy így akadályozzák meg hasonló készülék üzembe helyezését a washingtoni magyar követségen.)

A forradalom kitörését követően ugyanis azok a távközlési vonalak, amelyek a budapesti nyugati külképviseletek és külügyminisztériumaik között tartottak fenn összeköttetést és amelyeknek üzemeltetése a magyar kormány feladata lett

volna – máig sem tisztázott körülmények között –, megszűntek működni. Így a brit képviselő ezekben a drámai napokban nemcsak saját kormányát tájékoztatta a magyarországi fejleményekről, hanem továbbította más nyugati követ-ségek üzeneteit, több alkalommal az amerikaiakét is.

Az információ-áramoltatás azonban a követség és a Foreign Office között is meglehetősen egyoldalú volt. Fry, helyszíni tapasztalatai hatására teljesen azonosult a felkelés célkitűzéseivel, s mindenekelőtt annak antikommunista jellegét hangsúlyozta. A követ naponta több táviratot is küldött Londonba, amelyekben a helyzetjelentéseken túl rendszeresen megfogalmazta a helyzet kezelésével kapcsolatos elképzeléseit is. Október 26-án arra hívta fel a figyelmet, hogy Anglia semmi olyan ígéretet ne tegyen, ami Magyarországon a nyugati katonai beavatkozás reményét erősítené, de ezzel együtt azt is hangsúlyozta, hogy amennyiben a brit kormány bármit is szándékozik tenni a magyarokért, azt minél előbb tegye, amíg a fegyveres harc még tart, mert ha a felkelést leverik, akkor már semmilyen hatékony segítségről nem lehet szó.²² Már október 25-én felvetette, hogy a magyar ügyet az ENSZ elé kellene vinni, a következő napon pedig azt javasolta, hogy a kérdést tűzzék a Biztonsági Tanács napirendjére, mert szerinte még egy a szovjetek által megvétőzött határozati javaslat is jó lélektani hatással lenne a felkelőkre.²³ Későbbi távirataiban Fry kérte többek között, hogy küldjenek ENSZ-megfigyelőket a helyszínre, juttassanak el segélyszállítmányt Budapestre, október 31-én pedig, megelőzve egy nappal a Nagy Imre-kormányt, kifejtette: Magyarország semlegességének elismerése az osztrák modell szerint megfelelne Nagy-Britannia érdekeinek.²⁴

A követ jelentései, noha tevékenységét nagyra becsülték, nem váltottak ki különösebb visszhangot a Foreign Office-nak az eseményeket meglehetősen szenvtelenül szemlélő tisztviselői között. Fry a forradalom alatt távirataira alig kapott választ vagy olyan utasítást, amely kormánya álláspontját közölte volna; tevékenysége gyakorlatilag nem befolyásolta a londoni döntéseket.

Az angol kormány figyelmét ekkor egészen más események kötötték le. A kabinet október 23-tól naponta ülésezett, olykor többször is, s az ülések fő napirendi pontja érthetően a szuezi válság kérdése volt. Emellett november 4-ig számos „hétköznapi” témát is megtárgyaltak, mint például a mezőgazdasági politika alakulása, a cukor ára vagy a szénbányászat helyzete, de az ülésekről készült, nem szó szerinti jegyzőkönyvekben nincs nyoma annak, hogy a magyarországi helyzet akár csak utalásként is szóba került volna.²⁵ Hasonlóképpen nem tárgyaltak Magyarországról a közel-keleti válság kezelésére létrehozott Egyiptom Bizottság november 1-jén megtartott két ülésén sem.²⁶ A magyar felkelés ügyével a döntéshozatal egy más, alacsonyabb szintjén, a Külügyminisztériumban foglalkoztak. Ott is többnyire legfeljebb Sir Ivone Kirkpatrick külügyi államtitkár személyéig jutottak a dolgok; a szuezi akció előkészítésével, majd lebonyolításával elfoglalt miniszter, Selwyn Lloyd csupán két rövid nyilatkozatot tett az Alsóházban, amelyekben elsősorban tájékoztatást adott a magyarországi helyzetről. A magyar forradalommal való törődés legmagasabb fokát a brit kormány október 28-i nyilatkozata jelentette, amely az angolok szimpátiájáról biztosította a hősiesen harcoló magyar népet, és 25 ezer fontot ajánlott fel a rászorulóknak segélyezésére. Ezt ugyan a közvélemény nyomására

nem sokkal később a duplájára emelték fel, az ezekben a napokban bejelentett 20 millió dolláros amerikai segélyhez képest azonban még ez is csak rendkívül szerény áldozatvállalási készségről tanúskodott. A magyar forradalommal kezdetől fogva nyíltan és lelkesen szimpatizáló angol sajtó és közvélemény ezért joggal kért számon komolyabb nagyvonalúságot a kormányon. Történelmi távlatból ítélve viszont, annak ismeretében, hogy az ország politikai mozgásterét és gazdasági teherbíró képességét egyaránt rosszul felmérő Eden-kormány szuezi akciója Angliában majdnem gazdasági csődöt okozott, a magyaroknak szánt segély ügyében tanúsított magatartás valójában érthető mértéktartásnak tekinthető.

A legutóbbi években kutathatóvá vált angol–amerikai levéltári források alapján ma már egyértelműen megállapítható, hogy a Nyugat nemcsak hogy nem tervezett katonai vagy akár csak politikai beavatkozást a magyarországi felkelés ügyében, hanem kifejezetten tartózkodtak minden olyan lépéstől, amit a Szovjetunió provokációnak vagy beavatkozási kísérletnek tekinthetett volna. Ma már közismert, hogy John Foster Dulles amerikai külügyminiszter október 27-i dallasi beszédében biztosítani akarta a szovjet vezetőket arról, hogy a lengyelországi és magyarországi események nem fenyegetik a Szovjetunió biztonságát, amikor kifejtette, hogy az Egyesült Államok ezeket a kelet-közép-európai országokat nem tekinti potenciális katonai szövetségeseinek. Az azonban már kevésbé ismeretes, hogy hasonló kijelentéseket a francia és az angol kormány képviselői is tettek ezekben a napokban. Christian Pineau francia külügyminiszter október 26-án egy beszédében, amelyet Párizsban, újságírók összejövetelén mondott, azt hangsúlyozta, hogy a nyugati országoknak, bár üdvözik a kelet-európai fejleményeket, nem szabad megkísérelniük, hogy kihasználják a helyzetet. Veszélyes lenne túl hamar felvetni a Nyugat és a kelet-európai országok közötti kapcsolatok kérdését, mindenesetre Franciaország nem kíván belekeveredni a lengyelországi és magyarországi eseményekbe.²⁷

Az angolok még fontosabbnak tartották, hogy *véletlenül se provokálják* a szovjeteket, és ne adjanak alapot arra a moszkvai vádra, miszerint a magyarországi felkelést a nyugati államok inspirálták. Sir John Ward külügyi államtitkár-helyettes október 27-i feljegyzése szerint szigorúan titkos forrásból származó értesülések szerint a szovjetek nyugati beavatkozásra számítanak.²⁸ Ennek megfelelően november 1-jén a lordpecsétőr egy parlamenti kérdésre válaszolva Eden miniszterelnök nevében kijelentette, hogy a brit kormánynak „semmiképp sem áll szándékában, hogy a kelet-európai eseményeket kihasználja a Szovjetunió biztonságának aláásására.”²⁹

Ennek a rendkívül óvatos, minden provokáció lehetőségét kerülő politikának a gyakorlati alkalmazására került sor akkor, amikor Nagy Ferenc október 29-én Párizsból váratlanul Ausztriába utazott, és megjelent a schwechati repülőtéren. Az osztrák kormány vezetői úgy ítélték meg, hogy az emigrációban élő volt magyar miniszterelnök jelenléte Ausztriában kiváló alapot szolgáltatna ahhoz a szovjet vádhoz, miszerint a magyarországi felkelést a nyugati államok készítették elő, ezért sürgősen el akarták távolítani az országból. A rögtön megkezdett legfelső szintű tárgyalások eredményeként a bécsi angol nagykövetet kérték fel, intézze el, hogy Nagy Ferencet brit katonai repülőgépen szállítsák

Angliába. A telefonon éjjel 11 óra körül értesített brit külügyminisztériumnak rekordidő alatt sikerült egyeztetni az álláspontokat a belügyi, valamint a légügyi tárcával, és Wallinger nagykövet ötven perccel később megkapta a felhatalmazást az osztrák kérés teljesítésére. A deportálásra azonban végül – a tervezett akció másnak nehezen nevezhető, – mégsem került sor, mert a történetek után Nagy Ferenc „belátva tévedését” vonaton „önként” Zürichbe távozott.³⁰

Az angol kormány számára a legkomolyabb kihívást, hogy valamilyen módon mégis beavatkozzon a magyarországi felkelés ügyébe, Sir William Hayter moszkvai brit nagykövetnek az a javaslata jelentette, hogy a szovjet intervenció miatt a brit kormányfő küldjön személyes üzenetet Bulganyin szovjet miniszterelnöknek. A moszkvai nagykövet október 28-án elküldött táviratában azzal érvelt, hogy az a „különleges viszony”, ami Hruscsov és Bulganyin alig fél évvel korábban lezajlott angliai látogatásának jótékony hatására jött létre, talán felhasználható a szovjet vezetés befolyásolására a magyarországi katonai beavatkozás beszüntetése irányában.³¹ Az angol politikusokban és külügyi tisztviselőkben ekkoriban valóban élt egy olyan remény, hogy mivel a korábbinál lényegesen rugalmasabb külpolitikát folytató szovjet vezetők a nyugati országok közül először Angliába látogattak el, ez az általános kelet–nyugati viszonyon belül *sajátos jelleggel* ruházza fel a brit–szovjet kapcsolatokat. (Ezt a meggyőződést tükrözte az a nyugati világban nagy feltűnést keltett távirat, amelyet II. Erzsébet 1956 májusában küldött Vorosilov szovjet államelnöknek, és amit úgy írt alá, hogy „az ön jó barátja”).³² A moszkvai nagykövet javaslatával kapcsolatban azonban ennek ellenére, vagy éppen ezért a külügyminisztérium vezetése úgy foglalt állást, hogy a magyarországi felkelés ügyében Bulganyinnak küldendő személyes üzenet nem időszerű, a moszkvai vezetés azt illetéktelen beavatkozásnak minősítené, és minden bizonnyal csupán durva hangú válasz provokálna ki a szovjetek részéről.³³ (A feljegyzésekből az is kiderül, hogy a Foreign Office Északi osztályán ez az elképzelés már napokkal korábban felmerült, de miután döntés született a Biztonsági Tanács összehívásáról, a kérdés lekerült a napirendről.) A dolog természetéből adódóan ebben az ügyben a döntés a miniszterelnök hatáskörébe tartozott, ezért október 31-én Lloyd külügyminiszter feljegyzést készített Eden számára, amelyben a fent ismertetett érveket felsorolva azt tanácsolta a kormányfőnek, ne fogadják el Hayter indítványát. „Azt hiszem, Ön is egyetért azzal, hogy értelmetlen dolog lenne ezt az értékes személyes kapcsolatot haszontalan vitákra fecsérelni” – írta Lloyd, és azt javasolta, hogy a „Bulganyin-vonalat” inkább tartsák tartalékban olyan időkre, amikor annak felhasználásával a helyzet rendezésére jobb kilátások lesznek.³⁴ Minthogy a sèvres-i tárgyalásokon elfogadott forgatókönyv alapján az angol légierő ezen a napon kezdte el bombázni Egyiptomot, aligha tévedünk, ha úgy gondoljuk, a brit külügyminiszter ekkor már azt fontolgatta, hogy ha ennek a személyes kapcsolatnak bármilyen hatása lehet a szovjet magatartás befolyásolására, akkor arra hamarosan saját használatra, azaz a közel-keleti brit politika védelmében lesz szükség. Néhány nappal később azonban egyértelműen bebizonyosodott, hogy a szovjeteket nem fenéylezik különösebben az angol politikusokkal létesített személyes kapcsolatok: Bulganyin november 5-én az angol, a francia és az izraeli kormányfőhöz intézett durva hangú üzeneteiben követelte

az Egyiptom elleni hadműveletek leállítását, s a nyomaték kedvéért London és Párizs ellen indítandó rakétatámadással fenyegette meg a nyugat-európai nagyhatalmakat. Ma már tudjuk, hogy ez a szovjet lépés – bár Franciaországban és főleg izraelben komoly riadalmat okozott – valójában alig járult hozzá a szuezi akció befejezéséhez; ennek hatására azonban Angliában alighanem örökre szertefoszlottak a különleges angol–szovjet viszonyral kapcsolatos illúziók.

A MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEK BRIT ÉRTÉKELÉSE

A forradalom október 28-ig tartó első szakaszában a felkelésről, s annak szereplőiről alkotott angol külügyi vélemény alapja az a megállapítás volt, hogy Magyarországon nacionalista felkelők harcolnak egy nemzeti kommunista kormány ellen. A felkelők, legalábbis azok, akik a budapesti angol követséggel kapcsolatban voltak, saját állításuk szerint nem valamiféle megreformált szocialista rendszerért, hanem nyugati típusú polgári demokrácia megteremtéséért harcoltak. Így érthetően nemcsak az angol sajtó és a közvélemény szimpatizált a magyar forradalommal, hanem a Foreign Office apparátusa is. A felkelők célkitűzései ugyanis ezen értékelés szerint lényegében egybeestek a hosszú távra megfogalmazott brit külpolitikai célokkal, amelyek szerint Nagy-Britannia nem mond le arról, hogy a kelet-európai csatlós országok népei egy napon majd visszanyerik szabadságukat. Csakhogy a Foreign Office számára az már korántsem volt egyértelmű, hogy ez az a pillanat, amikor a csoda, amelynek eljövételében a pragmatikus angol politikusok valójában oly kevésbé hittek, megtörténik. A kelet–nyugati viszonyral kapcsolatos brit politika, mint láttuk, a második világháború után kialakult európai status quo tudomásulvételén és elismerésén alapult, emellett az angolok joggal feltételezték, hogy a Szovjetunió – főként stratégiai okokból – nem tűrné el az egyszer már meghódított, és vele szomszédos szocialista országban a polgári rendszer visszaállítását. Az angol külpolitika így a személyes vagy kollektív szimpátiától teljesen függetlenül, a reálpolitikai szempontokat tartva szem előtt abban volt érdekelt, hogy Magyarországon sikerüljön valamilyen *kompromisszumot* létrehozni a Nagy Imre-kormány és a felkelők között. A Foreign Office értékelése szerint ez lehetővé tenné egy nagyobb belső szabadságot élvező, liberálisabb kommunista rendszer létrehozását, amely azonban még elfogadható a Szovjetunió számára. A forradalom első szakaszában tehát valójában abban reménykedtek, hogy valamiféle kiegyezés révén végül a lengyelországihoz hasonló kibontakozás jöhet létre Magyarországon is.

Mindez korántsem azt jelenti, hogy az angolok megbíztak volna a Nagy Imre-kormányban, vagy magában Nagy Imrében. Habár miniszterelnöki kinevezését először örömmel fogadták, de tevékenységét rögtön bírálták is, hiszen őt tartották felelősnek a szovjet csapatok behívásáért. Az eseményeket korántsem mindig egyformán ítélték meg Londonban és Budapesten. Az angol követ kezdettől fogva határozottan elítélte Nagy Imre, illetve a „bábkormány” tevékenységét, amely szerinte semmiféle társadalmi támogatással nem rendelkezik. Thomas Brimelow, a Foreign Office Északi osztályának vezetője viszont október

25-én arról ír egy feljegyzésben, hogy Nagy Imrétől várható egy liberálisabb kommunista rendszer létrehozása Magyarországon, és a sors kegyetlen iróniája, hogy tevékenységét vérontással kellett kezdenie.³⁵ Annak ellenére, hogy a magyarországi fejleményekről a körülményekhez képest rendkívül jól voltak tájékoztatva, a brit külügyminisztériumban lényegében állandó bizonytalanság és tanácstalanság uralkodott az események értékelésével kapcsolatban. Nagy Imre szerepét egyre nehezebben tudták megítélni, minthogy a bejelentett változások nem voltak elég nagy horderejűek, a remélt kompromisszum a felkelőkkel pedig nem jött létre; így politikáját egyre ellentmondásosabbnak tekintették. A fegyveres csoportok kitartása és szívóssága természetesen az angolokat is meglepte, s bár továbbra sem tudták elképzelni, hogy a szovjet hadsereggel szemben hosszú távon sikereket érjenek el, a felkelőket mindinkább kezdték a politikai kibontakozás meghatározó tényezőinek tekinteni.

Október 28. után, a forradalom második szakaszában aztán végképp minden összezavarodott a magyarországi fejleményeket figyelemmel kísérő brit külügyi tisztviselők számára. Az eseményeket forradalomná átértékelő kormánynyilatkozatra és az azt követő politikai változásokra ugyanis akkor került sor, amikor az angolok már maradék bizalmukat is kezdték teljesen elveszíteni Nagy Imrében. Az ezekben a napokban bejelentett nagy horderejű politikai lépések, a többpártrendszer visszaállítása, tárgyalások megkezdése a szovjet csapatok kivonásáról, a Varsói Szerződésből történő kilépés, valamint a semlegesség deklarálása olyan váratlanul és olyan gyorsan következtek be, hogy a fő problémát az angolok számára ezek után az jelentette, vajon hihetnek-e a fülüknek, s nem csupán a kormány megtévesztő manőveréről van-e szó, hogy a felkelőket így vegyék rá a fegyveres ellenállás beszüntetésére. Amíg ugyanis korábban kevesellték az október 23. után a kormány által tett engedményeket, most az okozott gondot, hogy ilyen gyökeres fordulatra végképp nem voltak felkészülve, a brit kormánynak ilyen mesébe illő csodás fordulatra – mint korábban láthattuk – egyáltalán nem volt stratégiája. Az október 28. előtti időszakban folytatott tevékenysége miatt az angolok ezért rendkívül gyanakvóak voltak Nagy Imre későbbi lépéseivel szemben is, mert az 1953 utáni megítélése alapján a brit politikusok szemében ő csak a lengyelországihoz hasonló horderejű politikai változások megvalósítására volt „hitelesítve”. Így aztán Fry először kifejezetten a „rezsim gyengeségének” minősítette a miniszterelnöknek azt a bejelentését, miszerint egy demokratikus népmozgalom van kibontakozóban Magyarországon. Hasonlóképpen először meglehetősen fenntartásokkal fogadták azt a közleményt is, hogy megkezdődtek a tárgyalások a szovjet csapatok kivonásáról, és ettől fogva főleg azt hangsúlyozták, el kell érni, hogy Nagy Imre be is tartsa ígéreteit.

Egy helyzetelemzés szerint, amelyet október utolsó napjaiban az Oroszország Bizottság dolgozott ki, a szovjeteknek két lehetőség között kell választaniuk a magyarországi helyzet rendezését illetően. Az egyik: „hosszú távú és példátlan méretű elnyomás”, a másik pedig: „olyan engedmények, amelyek csak meggyengíthetik a szovjet pozíciót a csatlósok körében”.³⁶ Habár ennek a később nagyon is helytállónak bizonyult értékelésnek az alapján az angoloknak aligha voltak kétségeik afelől, hogy a szovjetek melyik megoldást fogják választani, október

28-át követően a magyarországi helyzettel kapcsolatos *nyilvános* brit álláspont alappillére az a követelés volt, hogy a Szovjetunió szüntesse be az ország belügyeibe való beavatkozását, a szovjet csapatokat pedig vonják ki Magyarországtól. Emellett azt hangsúlyozták, hogy el kell ismerni a magyarok jogát arra, hogy saját maguk válasszák meg kormányukat.³⁷

Jóllehet a november 4. utáni fejlemények miatt ennek már nem lehetett jelentősége, fontos tudni, hogy a brit kormány kezdettől fogva támogatta Magyarország semlegességének az osztrák modell szerint történő elismerését. Ennek megfelelően november 2-án a brit ENSZ-képviselőt a Foreign Office már arra utasította, hogy igyekezzen megszerezni ehhez az ENSZ jóváhagyását is. Egyúttal azonban nyomatékosan leszögezték azt is, hogy Ausztria semlegességét a nagyhatalmak csak *elismerték*, nem pedig *garantálták*, így nagyhatalmi *garanciáról* Magyarország esetében sem lehet szó.³⁸

A MAGYAR KÉRDÉS AZ ENSZ-BEN

Október végére nyilvánvalóvá vált, hogy a nyugati nagyhatalmak nem terveznek sem katonai, sem politikai beavatkozást a magyar forradalommal kapcsolatban, és közvetlen tárgyalásokba sem bocsátkoztak a Szovjetunióval. Az Egyesült Nemzetek Szervezete, amelynek Magyarország egy évvel korábban lett tagja, ugyanakkor 1956. október végén egyidejűleg tűzte napirendre két nemzetközi krízis, a magyarországi szovjet intervenció és a fegyveres konfliktusba torkollott szuezi válság tárgyalását. A korabeli sajtó, az ENSZ-dokumentumok és az események résztvevőinek visszaemlékezései alapján már mindkét kérdésről sokan és sokat írtak az elmúlt évtizedekben. A legutóbbi években kutathatóvá vált amerikai és angol levéltári források tanulmányozása azonban nemcsak ténybeli ismereteink gyarapításához járul hozzá, hanem számos olyan új összefüggés feltárását is lehetővé teszi, amelyek segítségével az eddiginél világosabb képet kaphatunk a magyar forradalomnak a nemzetközi politikában játszott szerepéről.

Közismert, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa a három nyugati nagyhatalom, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország kezdeményezésére október 28-án összeült, hogy megtárgyalja a magyarországi helyzetet. Mind ez ideig azonban szinte semmit sem lehetett tudni arról, hogy ezt a lépést ki kezdeményezte, illetve, hogy ez az elhatározás milyen egyeztető tárgyalások eredményeként született meg. Az amerikai dokumentumokból kiderül, hogy a szovjeteknek nyújtott biztosítékok az Egyesült Államok vezetőit abban korántsem gátolták meg, hogy a magyarországi szovjet beavatkozás ügyében az ENSZ-hez forduljanak. Ezzel szemben az angolok és a franciák először vonakodtak csatlakozni az amerikai kezdeményezéshez, amikor Dulles október 26-án javasolta, hogy a három ország együtt kérje a Biztonsági Tanács összehívását.³⁹ Minthogy a szuezi akció megindítása ekkor már eldöntött tény volt, az angol és a francia vezetés attól tartott, hogy amennyiben a szovjet beavatkozás ügyét az ENSZ-ben napirendre tűzik és megvitatják, ez precedenst szolgáltat hasonló eljáráshoz az október végére tervezett Egyiptom elleni közös izraeli-

angol–francia támadás megítélése tekintetében is. Ennek megfelelően, amikor október 25-én felmerült, hogy az Európa Tanács másnapi ülésén feltehetőleg kérni fogják a Biztonsági Tanács sürgős összehívását a magyarországi helyzet megvitatására, a Foreign Office olyan utasítást adott ki, hogy mivel a kormány nem tartja időszerűnek ezt a javaslatot, az angol kormánypárti képviselők tartózkodjanak a szavazásnál, ha arra sor kerülne.⁴⁰

A magyar kérdés tárgyalásával kapcsolatos brit politika alapvetően két szakaszra osztható. Némileg leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az október 30-ig tartó első szakaszban az angolok a procedúra *késletelésében* voltak érdekeltek, a második szakaszban viszont éppen ellenkezőleg, a határozathozatali folyamat *felgyorsítása* lett az érdekük. A második szakasz október 30-án kezdődött, amikor a Biztonsági Tanács összeült az Egyiptom elleni izraeli támadás által kiváltott nemzetközi válság megvitatására, és november 6-val zárult le, amikor az angol kormány amerikai nyomásra végül elfogadta a tüzszünetet. Itt kell megjegyeznünk, hogy amilyen *sikeresek* voltak ezek az angol törekvések az *első* szakaszban, olyan *sikerteleneknek* bizonyultak a *másodikban*.

Az amerikai felszólításra való első reakcióként a Foreign Office-ban leszögezték; ha az ENSZ-ben egyáltalán sor kerülne a magyarországi helyzet megvitatására, az *ne a Biztonsági Tanácsban* történjen, hanem a *Közgyűlés november 12-re összehívott* soron következő ülészakán. Az a körülmény, hogy a felkelést addigra esetleg leverik, nem váltott ki különösebb aggodalmat a magyar kérdéssel foglalkozó külügyi tisztviselők között. Ellenkezőleg, ezt a lehetőséget úgy vették számításba, mint amely a Közgyűlésben való tárgyalás melletti érveket erősíti, hiszen ha Budapest addigra elcsendesül, akkor egyszerűbb lesz megvitatni az ügyet.⁴¹

Ennek a magatartásnak alapvetően két dolog volt a hátterében. Először is, amint azt a külügyminisztériumi feljegyzések világosan megfogalmazták, a magyar kérdés ENSZ-ben történő megtárgyalásának egyetlen célja lehet, *a világ közvéleményének mozgósítása a Szovjetunió ellen*, ami kevésbé eufemisztikusan fogalmazva azt jelentette, hogy a magyar felkelés ügyét propagandacélokra kell felhasználni. A másik brit célkitűzés pedig az volt, hogy a magyar ügy megvitatására lehetőleg csak akkor kerüljön sor, amikor a szuezi villámháború már sikeresen *befejeződött*.

Mivel azonban az Egyesült Államokat az angolok nem tájékoztatták közel-keleti terveikről, nem tudtak komoly ellenérveket felhozni az ellen, hogy a magyarországi helyzetet az ENSZ-ben megvitassák. Így végül október 27-én a brit kormány az amerikai nyomásra nemcsak abba volt kénytelen beleegyezni, hogy az ENSZ elé terjesszék a magyar kérdést, hanem abba is, hogy azt ne a Közgyűlés, hanem a Biztonsági Tanács vitassa meg.⁴²

A Biztonsági Tanács október 28-ra összehívott ülése előtt Sir Pierson Dixont, a brit ENSZ-delegáció vezetőjét a Foreign Office meglehetősen nehéz feladat elé állította. A hivatalos angol álláspontot közlő külügyminisztériumi utasítások ugyanis meglehetősen furcsa érvrendszer alkalmazását írták elő számára. Ennek oka pedig az volt, hogy az ENSZ-beli tárgyalásoknak *ebben a szakaszában* nem is annyira a tervezett szuezi akció határozta meg a Foreign Office álláspontját, hanem inkább a korábban ismertetett *hagyományos brit külpolitikai érde-*

kek. Dixonnak ezért el kellett kerülnie minden utalást az ENSZ alapokmányára, amikor a magyarok emberi jogainak tiszteletben tartásáról volt szó, mert az kellemetlen precedenst teremthetett volna Nagy-Britannia számára minde- nekelőtt Ciprus esetében, ahol 1955-től angolelles zavargások zajlottak. Ez a magyarázata annak, hogy az emberi jogok tekintetében jobb híján az 1947- ben megkötött párizsi békeszerződést nevezték ki hivatkozási alapnak, ami aztán végül az ENSZ-határozatokba is bekerült, mivel felfedezték, hogy annak 2. cikke szintén kötelezi a magyar kormányt az alapvető emberi jogok biztosí- tására. Noha a Foreign Office vezetői tisztában voltak azzal, hogy ezeket a jogokat Magyarországon hosszú éveken át naponta megsértették anélkül, hogy az angol kormány ez ellen bármikor is tiltakozott volna, mégis jobbnak tartották ennek a különös hivatkozási alapnak az alkalmazását, mintsemhogy *veszélyes precedens* teremtésével a hagyományos brit külpolitikai prioritások szempontjából sokkal fontosabb *földközi-tengeri érdekeket* veszélyeztessék. Hasonló okokból Dixon olyan utasítást kapott, hogy a magyarországi szovjet beavatkozás tárgya- lásakor *jogi érvek* helyett *humanitárius és etikai* szempontokra hivatkozzon, továb- bá igyekezzen elérni, hogy *ne küldjenek* ENSZ-megfigyelőket a helyszínre.⁴³

A Biztonsági Tanács október 28-i ülése előtt a három nyugati nagyhatalom képviselői egyeztető tárgyalásaik során megállapodtak, hogy mivel Magyaror- szágon a helyzet képlékeny, egyelőre kivárási taktikát alkalmaznak, ezért fellépé- süket a szovjet beavatkozást elítélő beszédek elmondására korlátozzák, és *nem terjesztenek be határozati javaslatot*.⁴⁴ Az ülés a forgatókönyv szerint zajlott le, s noha az éjszakába nyúló tanácskozás vége felé az ausztráliai küldött felolvasta a forradalmat átértékelő Nagy Imre-nyilatkozat egy részét, ez – az eddigi interpretációkkal ellentétben – nem váltott ki különösebb izgalmat a Tanácsban. Az ülés határozat- hozatal nélküli elnapolására tehát nem azért került sor, mert a nyilatkozat megza- varta volna a Biztonsági Tanács tagjait, hanem azért, mert a napirendet előterjesz- tő három nyugati nagyhatalom ebben *előre megegyezett*.

A történelmi hűség kedvéért meg kell állapítani, hogy ez a kivárási taktika *ebben az időpontban* nem volt teljesen indokolatlan. Magyarországon a helyzet valóban szinte értelmetlenül zavaros volt; a nyugati hatalmak által is de facto elismert Nagy Imre-kormány a forradalmárok követeléseit nem teljesít- tette, ezzel szemben a felkelőket újra és újra megadásra szólította fel, és vállalta a felelősséget a szovjet csapatok behívásáért is. A Biztonsági Tanács ülésén pedig a magyar ENSZ-delegátus egyenesen egy olyan kormánynyilatkozatot ismertet- tette, amely a magyarországi eseményeket szigorúan az ország belügyének minősítette, és tiltakozott az ellen, hogy az ENSZ a kérdést napirendre tűzze. Jellemző, hogy míg a magyar kormány addigi tevékenységének ismeretében ez az állásfoglalás a nyugati nagyhatalmakat egyáltalán nem lepte meg, a magyar forradalmi közvélemény azt csak úgy tudta megemészteni, hogy Kós Péter ENSZ-képviselőt azonnal árulónak kiáltották ki, holott ma már bizonyított, hogy ő valójában csak egy Nagy Imre által is jóváhagyott nyilatkozatot ismer- tetett.

Az október 29-én bekövetkezett Egyiptom elleni izraeli (majd két nappal rá angol–francia) támadás után a helyzet teljesen megváltozott. Eisenhower és Dulles, akiknek politikájában a közel-keleti amerikai befolyás növelése érdeké-

ben az arab világgal való jó kapcsolatok kiépítése egyre fontosabb szerepet kapott, dühösen reagáltak európai szövetségeseik lépésére. Nemcsak nyilvánosan elítélték a szuezi akciót, hanem utasításukra az amerikai ENSZ-megbízott a hadműveletek azonnali beszüntetését követelő határozati javaslatot terjesztett elő, majd pedig az ENSZ történetében példa nélküli módon az Egyesült Államok képviselője a Szovjetunióval együtt Anglia és Franciaország ellen szavazott.

Ennek következtében a magyarországi helyzettel kapcsolatos háromhatalmi egyeztető tárgyalások légköre is teljesen megváltozott; a nyugati nagyhatalmak között megromlott viszony miatt az addig harmonikusnak tekinthető együttműködés napról napra nehezebbé vált.

Ettől fogva a brit kormány abban volt érdekelt, hogy a magyar ügyet a Biztonsági Tanács napirendjéről a vétó kiiktatásával tegyék át az ENSZ rendkívüli közgyűlésének napirendjére, amelyet a szuezi válság megvitatására hívtak össze. Az angolok (a franciákkal együtt) abban reménykedtek, hogy amennyiben a közgyűlés a közel-keleti és a magyarországi helyzetet együtt tárgyalja, *a figyelem megoszlik a két válság között, s ez megkönnyíti saját lépéseik védelmét, s ezáltal a szuezi akció sikeres befejezését. Éppen ez volt az, amit Eisenhower és Dulles nem akart megengedni* Angliának és Franciaországnak, mivel ők a legfontosabb feladatnak az adott pillanatban az Egyiptom elleni katonai akció beszüntetését tartották. Magyarország vonatkozásában ugyanakkor igyekeztek elhitetni magukkal, hogy a dolgok jó irányba fejlődnek, amióta bejelentették a szovjet csapatok kivonásának megkezdését.

Ebből következően a háromhatalmi tárgyalásokon innentől fogva az angolok (és a franciák) – igaz, korántsem önzetlenül – *gyors és határozott lépéseket sürgettek* a magyar felkelés ügyében, míg most az *amerikaiak lassították* a folyamatot. Itt találjuk meg a magyarázatát annak is, hogy a brit kormány miért támogatta azonnal, szinte gondolkodás nélkül a Nagy Imre által november 1-jén bejelentett magyar semlegesség ügyét. Amint az a külügyi dokumentumokból világosan kiderül, az angolok arra számítottak, hogy az ügy jelentősége miatt azt biztosan napirendre tűzik a Biztonsági Tanács november 2-ra összehívott ülésén. Ott viszont Magyarország semlegességének elismerése olyan horderejű kérdésnek minősül majd, amely a várható szovjet vétó után kiváló jogalapot szolgáltat az „egyesülés a békéért” eljárás lefolytatására, amelynek következtében a vétó kiiktatásával a kérdés azonnal a szuezi válság ügyében már üléselőrendkívüli közgyűlés elé utalható.⁴⁵

A szuezi akció következtében azonban alapvetően megváltozott a brit és a francia képviselő tárgyalási pozíciója is; korábban az amerikai partnerükkel folytatott megbeszéléseken még egyenrangú félként vettek részt, az Egyiptom elleni bombatámadások kezdetétől (október 31.) viszont az események befolyásolására való lehetőségeik nagyon rövid idő alatt a nullára csökkentek. November 2-án már maguk az angolok döntöttek úgy, a franciákkal egyeztetve, hogy mivel az amerikaiaknak az adott helyzetben jóval nagyobb erkölcsi alapjuk van, hogy az ENSZ-ben a magyar ügyet képviseljék, a kezdeményezést átadják Cabot Lodge-nak, az Egyesült Államok megbízottjának, saját szerepüket pedig az amerikai lépések támogatására korlátozzák.⁴⁶ Ez azonban ekkor már kevés volt; a szuezi válság következtében elmérgesedett amerikai–angol/francia viszony

eredményeként Lodge másnap közölte kollégáival, hogy *megszakítja velük az egyeztető tárgyalásokat*, és az Egyesült Államok egyedül fog határozati javaslatot betervezni a magyarországi helyzet ügyében, ám azt továbbra sem kívánják szavazásra bocsátani.⁴⁷ Az amerikai taktika ugyanis arra az elképzelésre épült, hogy a vétó miatt a szovjetekre a legkomolyabb nyomást a „fejük felett lebegtetett” határozati javaslattal lehet gyakorolni. Ez azonban valójában sokkal inkább az *angolokkal és franciákkal szemben* alkalmazott taktika volt: Cabot Lodge a fent említett okok miatt erre hivatkozva akadályozta meg, hogy a magyar kérdés a Biztonsági Tanács napirendjéről átkerüljön a rendkívüli közgyűlés napirendjére.⁴⁸ Ennek ellenére Anglia és Franciaország még megkísérelhette volna, hogy a Biztonsági Tanács november 3-i ülésén az eredeti terv szerint egy „megfelelően” szövegezett határozati javaslat betervezésével kikényszerítsék a szovjet vétót. Ez azonban az Egyesült Államok képviselőjét hozta volna rendkívül kellemetlen helyzetbe, hiszen vagy az amerikai álláspont feladásával támogatnia kellett volna a javaslatot, vagy pedig az Egyesült Államoknak a világ közvéleménye előtt kellett volna nyíltan vállalnia azt a népszerűtlen szerepet, hogy akadályozza a magyar kérdés rendezésével kapcsolatos kibontakozást. Aligha kétséges, hogy egy ilyen diplomáciai csapda felállítása csak tovább mérgezte volna az amerikai–angol/francia viszonyt, így nem meglepő, hogy Dixon, a brit ENSZ-képviselő végül kényszerűen tudomásul vette az amerikai döntést.

Mint november 3-án a külügyminisztériumba küldött táviratában nem kis szkepszissel megállapította, az Egyesült Államok maradék jóindulatára nagyon is szüksége lesz Angliának a rendkívüli közgyűlésben néhány órával később kezdődő közel-keleti vitában.⁴⁹

A Biztonsági Tanács november 3-i ülése így aztán ismét a forgatókönyv, csak hogy most már az amerikai forgatókönyv szerint zajlott le, ahol az angoloknak és a franciáknak csak az ügyelő szerepe jutott. Ezek után talán nem is olyan meglepő, hogy az ülés anélkül ért véget, hogy a Cabot Lodge által egyedül betervezett határozati javaslatot szavazásra bocsátották volna.

A november 4-i második szovjet intervenció kellett ahhoz, hogy az amerikai álláspont megváltozzon. Az újabb beavatkozás hírére azonnal összehívott Biztonsági Tanács ekkor a vétó kiiktatásával, vagyis az „egység a békéért” eljárás alkalmazásával az ügyet azonnal a rendkívüli közgyűlés elé utalta. A testület még ugyanaznap délután nagy többséggel megszavazta az Egyesült Államok képviselője által betervezett határozati javaslatot, amely elítélte a szovjet beavatkozást, felszólította a Szovjetuniót csapatai kivonására és elismerte a magyar nép jogát arra, hogy nemzeti érdekeinek megfelelő kormánya legyen. Az a tény, hogy ennek kidolgozásában az angol és a francia megbízottak már nem vehettek részt, több ponton is befolyásolta a határozat tartalmát. Így például a szövegben az emberi jogokkal kapcsolatban az ENSZ alapokmányára hivatkoztak, és megfogalmazódott az az igény is, hogy az ENSZ küldhessen megfigyelőket Magyarországra. A brit kormány, mint az előzőekből kitűnik, mindkét pontot határozottan ellenezte, ám végül mégsem sikerült megakadályoznia, hogy a közgyűlés olyan határozatot hozzon, amely már semmit sem segíthetett a magyar forradalom ügyének, viszont fájdalmas precedenst terem-

tett Anglia számára, mindenekelőtt Ciprus vonatkozásában. A határozat ugyanakkor említést sem tesz Magyarország semlegességének elismeréséről, bár azt Nagy Imre az ENSZ főtitkárának küldött november 1-ji és 2-i üzeneteiben nyomatékosan kérte. Ez az akkori amerikai álláspontot tükrözte, mivel Eisenhower és Dulles – ma még nem tudjuk pontosan, miért – nem akarták magukat elkötelezni a magyar semlegesség mellett. Az angolok viszont kezdettől fogva támogatták azt, így nem lehet teljesen kizárni, hogy amennyiben a szuezi válság miatt az egyeztető tárgyalások nem szakadnak meg az amerikaiakkal, el tudták volna érni, hogy az ENSZ határozatban ismerje el Magyarország semlegességét.

Ez azonban november 4. után az ENSZ-ben már csak egy további vitaponttal gazdagította volna az ezután következő terméketlen tárgyalások sorozatát. A közgyűlés minden bizonnyal hosszas vitákat folytatott volna arról (is), hogy az ENSZ által elismert semlegesség vajon vonatkozik-e a Kádár-kormányra, vagy sem.

Összegzésül megállapíthatjuk tehát, hogy a magyarországi felkelés sem a szuezi hadjárat időzítésékor, sem pedig az Egyiptom elleni támadás megidézéséig eltelt időszakban nem volt különösebb hatással a brit politika alakulására. Az Eden-kormány azonban végzetes hibát követett el azzal, hogy rosszul mérte fel a szuezi akció miatt várható amerikai reakciókat, s így az angolok október 29. után megdöbbenve és csak igen nehezen vették tudomásul, hogy az Egyesült Államok ilyen határozottan, ilyen gyorsan és ilyen drasztikusan lép fel az ENSZ-ben, legfontosabb nyugat-európai szövetségesei ellen. A magyarországi felkelésnek ekkortól lett jelentősége Anglia számára. A forradalom második szakaszában az országban bekövetkezett radikális változások ugyanis kapóra jöttek a brit politikusoknak és ettől fogva mindent megtettek azért, hogy az ENSZ-ben a magyar ügyet saját céljaikra használják fel. Mint láttuk, ez lényegében annyit jelentett, hogy a magyar kérdés tárgyalását igyekeztek a Biztonsági Tanácsból a szuezi válság tárgyalására összehívott rendkívüli közgyűlés elé utalni, hogy a figyelem ily módon történő elterelésével, vagy legalábbis megosztásával megkönnyítsék a szuezi villámháború sikeres befejezését.

Az Egyesült Államok hasonlóképpen, saját világpolitikai érdekei figyelembevételével alakította ki a magyar kérdés kezelésével kapcsolatos álláspontját. Ezért, mivel az amerikaiak a szuezi hadjárat megkezdésének pillanatától tisztában voltak a fent vázolt angol(-francia) törekvések mögött meghúzódó valódi indítékokkal, s mivel számukra egyedül a közel-keleti válságnak volt jelentősége, mindent elkövettek ezen törekvések megghiúsítására. Vagyis mindvégig határozottan elleneztek és végül meg is akadályozták, hogy a magyar ügy a Biztonsági Tanácsból, ahol a szovjet vétó miatt hatékony intézkedésekre egyáltalán nem volt lehetőség, átkerüljön a rendkívüli közgyűlés elé, ahol viszont a vétó már nem érvényesülhetett volna. Az amerikai vezetés ugyanis úgy ítélte meg, hogy mivel a szovjet érdekszférába tartozó Magyarország esetében nincsenek hatékony eszközei az események befolyásolására, minden erejét a szuezi válság megoldására koncentrálja, ahol nem egy vele szemben álló szuperhatalomra, hanem saját politikai-katonai szövetségeseire kell nyomást gyakorolnia. Ez pedig minden bonyodalom ellenére, sokkal könnyebb és ígéretesebb vállalkozás volt, és a határozott amerikai fellépés, mindenekelőtt az Angliával szem-

ben bevetett gazdasági zsarolás taktikája néhány nap alatt meg is hozta gyümölcsét.

Ezért aztán számos, főként az ENSZ-dokumentumok vizsgálatán alapuló korábbi interpretációval szemben meg kell állapítanunk, hogy a Világszervezetben a magyar ügy kapcsán az ellentétes álláspontok valódi összecsapására nem a Biztonsági Tanács ülésein, a Szovjetunió és a nyugati nagyhatalmak között került sor – az ott elhangzottak elsősorban a közvéleménynek szóltak –, hanem a színpalak mögött, az Egyesült Államok, valamint Anglia és Franciaország képviselőinek háromhatalmi egyeztető tárgyalásain.

A szuezi válság miatt a nyugati nagyhatalmak között keletkezett ellentétek eredményeként így viszont a magyar ügyben az ENSZ éppen abban a néhány napban (november 1. és 3. között), nem volt képes határozott lépéseket tenni, amikor pedig arra a magyarországi változások lehetőséget teremtettek, hiszen november 1-jén már maga Nagy Imre kérte az ENSZ közbenjárását.

Illúzióink ennek ellenére egy olyan, a szovjet beavatkozást elítélő ENSZ-határozattal kapcsolatban sem lehetnek, amelyet a rendkívüli közgyűlés esetleg november 3. előtt mégis meghozott volna. Szuperhatalmi pozíciója, valamint az amerikai biztosíték birtokában ugyanis a Szovjetunió az ENSZ szerepét korántsem becsülte annyira a világpolitika alakításában, hogy egy ilyen határozat megakadályozta volna abban, hogy a saját érdekszférájába tartozó Magyarországon újabb katonai intervenciót hajtson végre.

JEGYZETEK

E cikk alapjául szolgáló kutatáshoz a svájci Fonds National de la Recherche Scientifique nyújtott támogatást.

1. Public Record Office (PRO), London, Kew – Foreign Office General Correspondence (a továbbiakban FO 371) 122 081 N 1052/5; 122081 N 1052/9
2. PRO FO 371 122 081 N 1052/5
3. PRO FO 371 116520 NP 1053/10
4. PRO FO 371 122081 N 1052/6
5. PRO FO 371 122068; 122081 N1052/6
6. PRO FO 371 122081 N 1052/6
7. PRO FO 371 122081 N 1052/5
8. Uo.
9. PRO FO 371 122081 N 1052/9
10. Uo.
11. PRO FO 371 122081 1052/6
12. PRO FO 371 122063 N 1012/19
13. PRO FO 371 122081 N 1052/9
14. PRO FO 371 122063 N 1012/13
15. Richard Lamb: *The Failure of the Eden Government*. Sidgwick and Jackson London, 1987; *Suez 1956. The Crisis and its Consequences* ed. W.M. Louis-R.Owen, Clarendon Press, Oxford, 1989; Keith Kyle, *Suez*. Weidenfeld and Nicholson, London 1991; *The Suez-Sinai Crisis 1956, Retrospective and Reappraisal* ed. S.I.Troen- M Shemesh. Frank Cass, London 1990; Mordechai Bar-on: *Challenge and Quarrel. The Road to Sinai - 1956*, (héber), 1991.
16. PRO Prem 11/1105

17. Uo.; A táviratot teljes terjedelmében közli: Lamb: *The Failure*, 265–266. p.
18. Lamb, R.: *The Failure*, 265. p.
19. A szerző a témában monográfia írásán dolgozik, jelen tanulmány az 1956. október 23.–november 4. közötti időszak eseményeit vizsgálja.
20. PRO FO 371 122378 NH 10110/175, közli: *Titkos jelentések 1956 okt. 23.–nov. 4.* A dokumentumokat válogatta Geréb Sándor. Hírlapkiadó Vállalat. Bp. 1989. 52–53. p.
21. PRO FO 371 122064 NH 1012/35
22. PRO FO 371 122378 NH 10110/188
23. PRO FO 371 122376 NH 10110/89; 122376 NH 10110/99; 122377 NH 10110/118; ez utóbbi dokumentumot közli: *Titkos jelentések...* 63–64. p.
24. PRO FO 371 122379 NH 10110/202; közli: *Titkos jelentések...* 94. p.
25. PRO Cab 128/30
26. PRO Cab 134/1216
27. PRO FO 371 122063 NH 1012/26
28. PRO FO 371 122379 NH 10110/221
29. PRO FO 371 122808 N 1051/96
30. PRO FO 371 122380 NH 10110/239; közli: *Titkos jelentések...* 95–98. p.
31. PRO FO 371 122376 NH 10110/114
32. *Pravda* 1956. május 22.
33. PRO FO 371 122380 NH 10110/265
34. PRO FO 371 122380 NH 10110/265
35. PRO FO 371 122378 NH 10110/175; közli: *Titkos jelentések...* 52. p.
36. PRO FO 371 122380 NH 10110/237; közli: *Titkos jelentések...* 89. p.
37. PRO FO 371 122064 N 1012/4-5
38. PRO FO 371 1222379 NH 10110/223/b
39. PRO FO 371 122378 NH 10110/188
40. PRO FO 371 122064 N 1012/35
41. PRO FO 371 122378 NH10110/188
42. Uo.
43. PRO FO 371 122376 NH 10110/107
44. PRO FO 371 122376 NH 10110/110
45. PRO FO 371 122382 NH 10110/332
46. PRO FO 371 122379 NH 10110/223/b
47. PRO FO 371 122381 NH 10110/293
48. *Foreign Relations of the United States 1955–1957*, Volume XXV; *Eastern Europe*: US Government Printing Office, Washington 1990. 365. p.
49. PRO FO 371 122381 NH 10110/ 239